

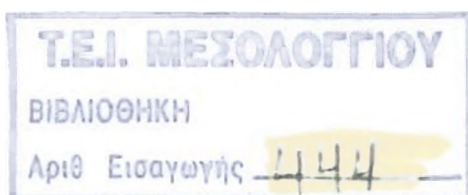
ΤΕΙ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΓΜΗΜΑ: ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΣΥΝΕΤ/ΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ
& ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

ΘΕΩΡΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ & ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ:
ΩΤΗΡΙΑΔΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ:
ΝΤΟΒΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Στην Εύα ....

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την κατάθεση αυτής της εργασίας, νιώθω την υποχρέωση να ευχαριστήσω τον καθηγητή του ΤΕΙ Μεσολογγίου και εισηγητή του θέματος κ. Ντόβα Δημήτριο, για την ιδέα του να επεξεργασθώ το συγκεκριμένο θέμα, αλλά κυρίως για την αμέριστη βοήθειά του και την άμεση επίλυση των όποιων προβλημάτων παρουσιάστηκαν στην πορεία της δουλειάς μου. Ακόμα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την κατανόηση που έδειξαν όλο αυτό τον καιρό για την ηθική και υλική υποστήριξη που μου παρείχαν. Τέλος ευχαριστώ όλους όσους βοήθησαν με τον τρόπο τους στην ολοκλήρωση αυτής της δουλειάς.

ΜΕΡΟΣ 1^ο : ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΟΡΙΣΜΟΣ - ΘΕΩΡΙΕΣ - ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

- 1.1. Η έννοια της υπανάπτυξης
- 1.2. Τα χαρακτηριστικά της υπανάπτυξης
  - 1.2.1. Το κατά κεφαλή εισόδημα
  - 1.2.2. Δείκτες υπανάπτυξης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΘΕΩΡΙΩΝ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

- 2.1. Η θεωρία σταδίων του ROSTOW
- 2.2. Θεωρίες του «φαύλου κύκλου»
- 2.3. Η θεωρία της «ανάπτυξης της υπανάπτυξης» A.G. FRANK
- 2.4. Η θεωρία της «Εξαρτημένης ανάπτυξης», F.H. GARPOSD

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

- 3.1. Ινδία
- 3.2. Λατινική Αμερική

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο****ΕΝΝΟΙΑ & ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ****1.1. Η έννοια της υπανάπτυξης**

Κατά γενικό σχεδόν κανόνα, η υπανάπτυξη θεωρείται έννοια ποσοτική, ενδείξεις της οποίας, αποτελούν είτε το χαμηλό επίπεδο του κατά κεφαλή εθνικού εισοδήματος, είτε άλλοι δείκτες που μερικές φορές κρίνονται ικανοποιητικοί, όπως ο αριθμός των αυτοκινήτων, τηλεοράσεων και γιατρών που αναλογεί σε κάθε κάτοικο. Εύκολα λοιπόν καταλαβαίνει κανείς ότι

η διαφορά ανάμεσα στις περιοχές που ονομάζονται «αναπτυγμένες» και σ' εκείνες που χαρακτηρίζονται «υπανάπτυκτες» είναι απλά και μόνο διαφορά βαθμού, όπως άλλωστε αποκαλύπτεται από τον όρο «λιγότερο αναπτυγμένη» χώρα που χρησιμοποιείται συχνά αντί του όρου «υπανάπτυκτη»⁽¹⁾. Η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη σύμφωνα μ' αυτήν την άποψη δεν είναι οι δύο όψεις του νομίσματος αλλά δύο διαφορετικά σημεία πάνω στο ίδιο μονοπάτι.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η αστική θεωρία συγκεντρώνοντας την προσοχή της στην ποσοτική πλευρά του θέματος, παραγνωρίζει μια ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες όπου οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής έχουν γενικευθεί και τις υπανάπτυκτες χώρες όπου δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Στις ανεπτυγμένες χώρες ο καπιταλισμός προέκυψε από τον φεουδαλισμό και έχει γίνει πια η αποκλειστική μέθοδος παραγωγής. Όμως στις υπανάπτυκτες περιοχές, οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής έχουν εισαχθεί απ' έξω και συνυπάρχουν με τις προ - καπιταλιστικές μεθόδους παραγωγής⁽²⁾.

Ο Α. G. Frank στην κριτική του για την αντιμετώπιση της έννοιας υπανάπτυξη από την αστική θεωρία, κάνει τη διάκριση ανάμεσα στις χώρες που είναι υπανάπτυκτες και σ' εκείνες που δεν είχαν αναπτυχθεί. Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης, σύμφωνα με τον Frank, δεν υπήρξαν ποτέ υπανάπτυκτες, απλά δεν είχαν αναπτυχθεί, ενώ οι χώρες της Αφρικής, Ασίας και Λατινικής Αμερικής έγιναν υπανάπτυκτες, μέσω της μακροχρόνιας επαφής τους με την παγκόσμια οικονομία και την αποικιοκρατία. Η σημερινή υπανάπτυξη των περιοχών αυτών δεν μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η παραδοσιακή κοινωνία παρέμεινε αμετάβλητη αλλά είναι αποτέλεσμα της τεράστιας και συνεχούς διαρροής των πόρων προς τις αναπτυγμένες χώρες και την δημιουργία μιας τέτοιας οικονομικής δομής που είναι προορισμένη να εξυπηρετεί τις ανάγκες του κεφαλαίου. Τα παραδείγματα που αναφέρονται στο κεφ. 3 κάνουν πιο κατανοητή αυτή την άποψη.

1.2. Τα χαρακτηριστικά της υπανάπτυξης

Η υπανάπτυξη έχει σαν αποτέλεσμα διάφορα συμπτώματα που αποτελούν ουσιαστικά τα χαρακτηριστικά της γνώριμα. Η αστική θεωρία ταυτίζει συνήθως την υπανάπτυξη με τα γνωρίσματά της και τα χρησιμοποιεί σα δείκτες για τη μέτρησή τους. Υπάρχουν δύο θεωρίες σχετικά με τη μέτρηση της υπανάπτυξης με τη χρήση δεικτών. Η πρώτη προτείνει το κατά κεφαλή εισόδημα σα μοναδικό δείκτη υπανάπτυξης, η δεύτερη προτείνει τη χρησιμοποίηση πολλαπλών δεικτών

1.2.1. Το κατά κεφαλή εισόδημα

Με βάση το κατά κεφαλή εισόδημα οι χώρες μπορούν να χωριστούν σε αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες. Οι τελευταίες χαρακτηρίζονται συνήθως από πολύ χαμηλό κατά κεφαλή εισόδημα. Υπολογίζεται ότι, από την άποψη του κατά

κεφαλή εισοδήματος, το 70% περίπου του πληθυσμού της γης ζει κάτω από συνθήκες υπανάπτυξης⁽³⁾.

Η χρησιμοποίηση του εισοδήματος σαν μοναδικού δείκτη υπανάπτυξης γίνεται προβληματική για τους εξής κύριους λόγους:

α) οι στατιστικές του εισοδήματος των υπανάπτυκτων χωρών είναι πολύ ανεπαρκείς, **β)** στις στατιστικές του εισοδήματος περιέχεται μόνο το μέρος εκείνο της παραγωγής που περνάει από την αγορά, ενώ όλοι ξέρουμε ότι στις υπανάπτυκτες χώρες ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματος δεν περνά καθόλου από την αγορά, **γ)** το κατά κεφαλή εισόδημα δεν μπορεί να αποκαλύψει τις εισοδηματικές ανισότητες, οι οποίες όμως είναι πολύ σημαντικές στις υπανάπτυκτες χώρες, **δ)** το κατά κεφαλή εισόδημα δεν παρέχει καμία πληροφορία σχετικά με το μέγεθος της ανεργίας υποστηρίζεται πως είναι δυνατό να υπάρχει αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην ανισοκατανομή του εισοδήματος και την ανεργία από τη μια και το κατά κεφαλή εισόδημα από την άλλη και **ε)** υπάρχουν κάποια πολύ σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά γνωρίσματα

υπανάπτυξης για τα οποία το κατά κεφαλή εισόδημα δεν μπορεί να δώσει καθόλου πληροφορίες.

Παρ' όλα τα παραπάνω η πρακτική αναπτυξιακή πολιτική στις υπανάπτυκτες χώρες, βασισμένη στην «αναφορά του ΟΗΕ» το 1952 και στην «αναφορά του Pearson» το 1969, ταύτισε την ανάπτυξη με τη μεγέθυνση και τη μέτρησε με το κατά κεφαλή εισόδημα. Απ' αυτό προέκυψε ο βασικός αναπτυξιακός στόχος που σήμαινε: αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος.

1.2.2. Δείκτες υπανάπτυξης

Όπως αναφέρθηκε ήδη η δεύτερη θεωρητική πρόταση ξεκινάει από ένα κατάλογο οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, δημογραφικών και πολιτικών χαρακτηριστικών σα δεικτών, που περισσότερο ή λιγότερο εμφανίζονται σ' όλες τις καθυστερημένες χώρες. Στόχος της κατεύθυνσης των δεικτών υπανάπτυξης είναι να αποφευχθεί η

μέτρηση της υπανάπτυξης με μόνο το κατά κεφαλή εισόδημα. Με την εξεύρεση δεικτών υπανάπτυξης ασχολούνται σήμερα κοινωνικοί επιστήμονες, διεθνείς οργανώσεις και ιδιαίτερα ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Μεταξύ των χαρακτηριστικών που χρησιμοποιούνται σα δείκτες υπανάπτυξης τα σπουδαιότερα είναι τα ακόλουθα:

- φτώχεια (έλλειψη τροφής, χαμηλό επίπεδο διαβίωσης)
- ανεργία (υποαπασχόληση, καλυμμένη ανεργία)
- ανισότητα (εισοδηματική ανισότητα)
- αναλφαβητισμός (έλλειψη προϋποθέσεων εκπαίδευσης)
- χαμηλή παραγωγικότητα
- απασχόληση στον αγροτικό τομέα υψηλού ποσοστού του πληθυσμού
- μεγάλος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού
- μεγάλο ποσοστό θνησιμότητας (άσχημες συνθήκες υγιεινής)
- παραδοσιακές σχέσεις συμπεριφοράς
- έλλειψη πολιτικών ελευθεριών (πολιτικοί κρατούμενοι, φυλετικές διακρίσεις)

- υψηλός βαθμός εξάρτησης (εξαγωγή πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων, παραγωγή προσανατολισμένη σε λίγα αγαθά, εισαγωγή τεχνολογίας, έλεγχος του εθνικού πλούτου από ξένες εταιρείες) ⁽⁴⁾.

Από τα παραπάνω προκύπτει καθαρά ότι η μέτρηση της υπανάπτυξης απαιτεί τη χρησιμοποίηση πολλαπλών δεικτών. Η χρησιμοποίηση του κατά κεφαλή εισοδήματος σα μοναδικού δείκτη υπανάπτυξης αποτελεί φοβερή απλοποίηση της πραγματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο****ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΘΕΩΡΙΩΝ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ****2.1. Η θεωρία σταδίων του Rostow**

Σύμφωνα με τη θεωρία του Rostow⁽⁵⁾ υποτίθεται ότι κοινωνίες περνούν από πέντε αναπτυξιακά στάδια.

Η σειρά είναι η εξής:

α) η παραδοσιακή κοινωνία, β) οι προϋποθέσεις για την απογείωση, γ) το στάδιο της απογείωσης, δ) ο καλπασμός προς την ωριμότητα και ε) ο αιώνας της μαζικής κατανάλωσης. Αν εφαρμόσουμε

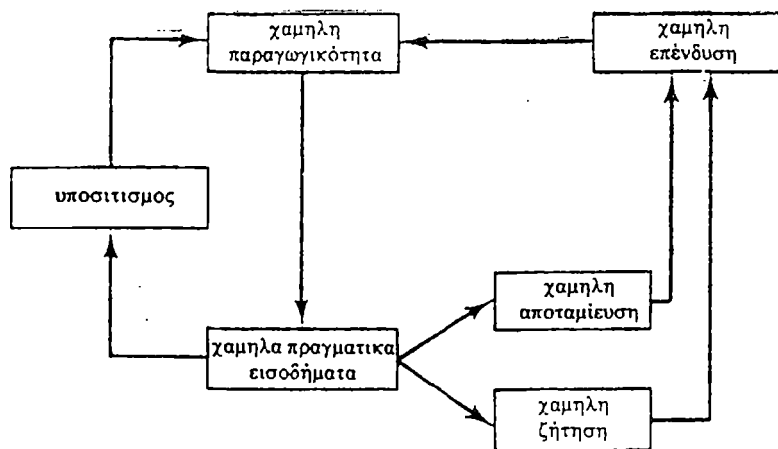
τώρα το μοντέλο του Rostow στις καθυστερημένες χώρες, βλέπουμε πως η υπανάπτυξη είναι το αρχικό στάδιο των υποθετικά παραδοσιακών κοινωνιών. Κατά τον Rostow, δηλαδή, η υπανάπτυξη ταυτίζεται με τη μη - ανάπτυξη. Αυτό όμως σημαίνει πως δεν έχουν υπάρξει άλλα στάδια πριν από το σημερινό στάδιο της υπανάπτυξης. Ο A.G. Frank, ασκώντας κριτική στο μοντέλο του Rostow, υποστηρίζει πως «αυτός ο τρόπος προσέγγισης της οικονομικής ανάπτυξης και πολιτιστικής αλλαγής προσδίδει μια ιστορική συνέχεια στις ανεπτυγμένες χώρες, αλλά αρνείται οποιαδήποτε ιστορικότητα στις υπανάπτυκτες. Οι χώρες όμως που σήμερα είναι υπανάπτυκτες δεν είχαν λιγότερη ιστορία από τις ανεπτυγμένες. Καμιά τους δεν είναι σήμερα, όπως ήταν αιώνες πριν ή κι ακόμα δεκαετίες πριν». Ένα άλλο χαρακτηριστικό της μηχανιστικής ερμηνείας του Rostow είναι ότι αγνοεί πως οι σημερινές υπανάπτυκτες κοινωνίες πρέπει να αναπτυχθούν σε ένα περιβάλλον εντελώς διαφορετικό από εκείνο στο οποίο αναπτύχθηκαν οι κοινωνίες που σήμερα θεωρούνται σύγχρονες. Οι συνεπείς του μοντέλου του Rostow για μια αναπτυξιακή στρατηγική μπορούν να συνοψιστούν ως

ακολουθως: «δημιουργείται όχι από ενδογενή αίτια, αλλά εξαιτίας κάποιας εξωτερικής παρέμβασης από κοινωνίες που είναι περισσότερο ανεπτυγμένες».

2.2. Θεωρίες του «φρούλου κύκλου»

Υπάρχουν οικονομολόγοι που προσπάθησαν να εξηγήσουν την υπανάπτυξη με ταυτολογίες. Ο κύριος εκπρόσωπος της κατεύθυνσης αυτή είναι ο Nurkse⁽⁶⁾. Αυτός χρησιμοποίησε τις εξής δύο ταυτολογίες. Από την πλευρά της προσφοράς κεφαλαίου: «υπάρχει χαμηλή αποταμίευση, η οποία προκύπτει από το χαμηλό κατά κεφαλή εισόδημα. Το χαμηλό εισόδημα προέρχεται από τη χαμηλή παραγωγικότητα, που με τη σειρά της οφείλεται στην έλλειψη κεφαλαίου. Η έλλειψη κεφαλαίου είναι αποτέλεσμα της χαμηλής αποταμίευσης». Από την πλευρά της ζήτησης κεφαλαίου: «Το κίνητρο για επενδύσεις είναι χαμηλό επειδή η

αγοραστική δύναμη των ανθρώπων είναι χαμηλή, το οποίο οφείλεται στο χαμηλό εισόδημα, που είναι αποτέλεσμα της χαμηλής παραγωγικότητας. Η χαμηλή παραγωγικότητα είναι αποτέλεσμα της έλλειψης επενδύσεων, η οποία με τη σειρά της οφείλεται στην έλλειψη κινήτρου για επενδύσεις». Στη σχετική βιβλιογραφία οι ταυτολογίες αυτές είναι γνωστές σαν «φαύλοι κύκλοι» της φτώχειας. Σύμφωνα με τον Nurkse αυτοί οι «φαύλοι κύκλοι» είναι που καταδικάζουν τις υπανάπτυκτες χώρες στη στασιμότητα και την καθυστέρηση.

Όλα αυτά τα φαινόμενα μπορεί βέβαια να είναι σωστά, δεν αποτελούν όμως τις πρωταρχικές αιτίες της φτώχειας, όπως θέλει να πιστεύει ο Nurkse, γιατί και αυτά τα ίδια είναι αποτέλεσμα των κοινωνικοοικονομικών δομών των

υπανάπτυκτων χωρών, που σχηματίσθηκαν και σχηματίζονται στα πλαίσια της ενσωμάτωσής τους στην παγκόσμια οικονομία. Ο Baran λ.χ. απέδειξε ότι τα κεφάλαια στις υπανάπτυκτες χώρες δεν είναι λιγοστά, σπαταλώντας όμως για υπερβολική κατανάλωση από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, για τη συντήρηση εκτεταμένης μη παραγωγικής δημόσιας διοίκησης, για τη συντήρηση υπερβολικών στρατιωτικών δυνάμεων κ.λ.π.⁽⁷⁾. Ένα μεγάλο επίσης μέρος των κεφαλαίων διοχετεύεται μέσω των πολυεθνικών εταιρειών στο εξωτερικό. Δηλαδή δεν υπάρχει το κατάλληλο κοινωνικό πλαίσιο που θα μπορούσε να διοχετεύσει τα κεφάλαια προς τις πραγματικά παραγωγικές επενδύσεις. Αν υπήρχε ένα τέτοιο πλαίσιο, τότε και οι δυνάμεις παραγωγής θα αναπτύσσονταν πλήρως και το παραγόμενο πλεόνασμα (κεφάλαια) θα επενδυόταν στην παραγωγή, οπότε δεν θα δημιουργούνταν και οι «φαύλοι κύκλοι» της φτώχειας⁽⁸⁾. Σε συνάρτηση με τα παραπάνω θα πρέπει να απορριφθεί η θεωρία του Nurkse σαν μη χρήσιμη.

2.3. Η θεωρία της «ανάπτυξης της υπανάπτυξης» A.G. Frank

Το όνομα του A.G. Frank συνδέθηκε με τη θεωρητική σχολή της εξάρτησης και γενικότερα με τη νεομαρξιστική σχολή της ανάπτυξης. Μίας λοιπόν και το όνομά του συνδέθηκε όσο κανενός άλλου με την ανάλυση της εξάρτησης κρίνεται σκόπιμο να πούμε πως η ανατροφή του αλλά και σπουδές του είχαν να κάνουν με την μεσαία τάξη της Βόρειας Αμερικής. Όπως λοιπόν αναφέρει και ο ίδιος σε άρθρα του αυτό το κοινωνικό και επιστημονικό του υπόβαθρο τον έκανε να πιστεύει ότι τα προβλήματα ανάπτυξης της Λατινικής Αμερικής οφείλονται στην έλλειψη κεφαλαίου, σε φεουδαρχικές και παραδοσιακές δομές που εμποδίζουν την αποταμίευση και επένδυση, στη συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας στα χέρια της ολιγαρχίας και σε πολλά άλλα εμπόδια που προέρχονται από τον παραδοσιακό χαρακτήρα των υπανάπτυκτων κοινωνιών. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 κατέβηκε στη Λατινική Αμερική για έρευνα. Εδώ συντελέστηκε μια ουσιαστική αλλαγή στη σκέψη του A.G. Frank⁽⁹⁾. Αναίρεσε όλα όσα είχε διδαχθεί και ο ίδιος είχε

γράψει σχετικά με την υπανάπτυξη των υπανάπτυκτων χωρών. Και ενώ θεωρούσε τον εαυτό του φιλελεύθερο, έγινε πιο επαναστατικός επηρεασμένος άμεσα και από την επανάσταση στην Κούβα. Άρχισε λοιπόν να εισάγει κάποιες καινοτομίες σε σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο σκέψης για την υπανάπτυξη κάποιων χωρών.

Η **πρώτη καινοτομία** εκφράζεται με την πρόταση ότι η Λατινική Αμερική και άλλες περιοχές της περιφέρειας ενσωματώθηκαν στην παγκόσμια από τα πρώτα στάδια της αποικιακής περιόδου, δηλαδή από το 16^ο αιώνα και ότι η ενσωμάτωση αυτή μετασχημάτισε τις περιοχές αυτές αυτόματα σε καπιταλιστικές. Επομένως, οι οικονομικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί θεσμοί, είναι τα ίδια προϊόντα της ιστορικής ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος όπως είναι και τα φαινομενικά περισσότερο σύγχρονα ή καπιταλιστικά χαρακτηριστικά των εθνικών μητροπόλεων αυτών των υπανάπτυκτων χωρών.

Η **δεύτερη θεωρητική καινοτομία** εκφράζεται με τρεις βασικές αντιφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος οι οποίες, σύμφωνα με τον A.G. Frank,

αποτελούν τις αιτίες της υπανάπτυξης των υπανάπτυκτων χωρών.

Για την **πρώτη αντίφαση**, «την αντίφαση της απαλλοτρίωσης/ιδιοποίησης οικονομικού πλεονάσματος» η άποψη του frank είναι η εξής: Η αντίφαση της μονοπωλιακής απαλλοτρίωσης /ιδιοποίησης οικονομικού πλεονάσματος στο καπιταλιστικό σύστημα εμφανίζεται παντού και οι συνέπειες για την οικονομική ανάπτυξη και υπανάπτυξη είναι πολλαπλές. Για να εξετάσουμε την ανάπτυξη και υπανάπτυξη ενός ιδιαίτερου μέρους του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος όπως λ.χ. η Χιλή, πρέπει να προσδιορίσουμε τη θέση του στην οικονομική δομή του όλου παγκόσμιου συστήματος και στην οικονομική δομή του όλου παγκόσμιου συστήματος και να εξακριβώσουμε τη δική του οικονομική θέση. Η δομή του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος σα σύνολο, ήταν σ' όλη την ιστορία της καπιταλιστικής ανάπτυξης, σε πολύ υψηλό βαθμό μονοπωλιακή. Επομένως, η υπερβολική μονοπωλιακή φύση οδήγησε στην απαλλοτρίωση ενός τμήματος του οικονομικού πλεονάσματος που παράγεται στη Χιλή και στη συνέχεια στην ιδιοποίηση αυτού από ένα

άλλο μέρος του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Αυτή η εκμεταλλευτική σχέση είναι που επεκτείνει αλυσιδωτά την καπιταλιστική σύνθεση μεταξύ του καπιταλιστικού κόσμου και των εθνικών μητροπόλεων μέχρι τα περιφερειακά κέντρα και από αυτά παρακάτω μέχρι τα τοπικά κέντρα και συνέχεια μέχρι τους μεγάλους γαιοκτήμονες ή εμπόρους, οι οποίοι ιδιοποιούνται το πλεόνασμα των μικρών αγροτών, πολλές φορές μέχρι τους ακτήμονες εργάτες, οι οποίοι υπόκεινται στην εκμετάλλευση των τελευταίων.

Η δεύτερη αντίφαση στην οποία ο A.G. Frank αποδίδει την υπανάπτυξη είναι η καλούμενη «αντίθεση μητρόπολης - δορυφόρου». Αν εξετάσουμε τη δομή μητρόπολης - δορυφόρου ανακαλύπτουμε ότι κάθε ένας από τους δορυφόρους χρησιμεύει σαν όργανο απομύζησης κεφαλαίου ή οικονομικού πλεονάσματος από τους δικούς του δορυφόρου και διοχέτευσης μέρους από αυτό το πλεόνασμα στην παγκόσμια μητρόπολη, της οποίας όλοι είναι δορυφόροι. Πέρα απ' αυτό, κάθε εθνική και τοπική μητρόπολη χρησιμεύει για την επιβολή και διατήρηση της μονοπωλιακής δομής και

εκμεταλλευτικής σχέσης του συστήματος, στο βαθμό που εξυπηρετεί τα συμφέροντα της μητρόπολης, η οποία εκμεταλλεύεται την παγκόσμια, εθνική και τοπική δομή για να υποστηρίξει τη δικιά της ανάπτυξη και τον εμπλουτισμό της δικιάς της κυρίαρχης τάξης. Η αντίθεση μητρόπολης - δορυφόρου αναπαράγεται επίσης στο εσωτερικό των υπανάπτυκτων χωρών. Για την παραγωγή διορθωτικής υπανάπτυξης, σημαντικότερο από την αφαίρεση οικονομικού πλεονάσματος από τους δορυφόρους είναι ο εμποτισμός της εγχώριας οικονομίας των δορυφόρων με την ίδια καπιταλιστική δομή και τις θεμελιώδεις αντιφάσεις του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι αν μια χώρα ή ένας λαός μετατραπεί σε δορυφόρο μιας εξωτερικής καπιταλιστικής μητρόπολης, η εκμεταλλευτική δομή μητρόπολης - δορυφόρου αρχίζει αμέσως να οργανώνει και να εξουσιάζει την εγχώρια οικονομία και την πολιτική και κοινωνική ζωή αυτή του λαού. Οι αντιφάσεις του καπιταλισμού δημιουργούνται εκ νέου σε εγχώριο επίπεδο και παράγουν τάσεις για ανάπτυξη στην εθνική

μητρόπολη και τάσεις για υπανάπτυξη στους εγχώριους δορυφόρους της.

Η τρίτη και τελευταία αντίφαση, στην οποία ο A.G. Frank απέδωσε την υπανάπτυξη, είναι η «συνέχεια των δομών και των αντιφάσεων του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος κατά τη διάρκεια της επέκτασης και ανάπτυξής του».

Συνοψίζοντας μπορούμε να διατυπώσουμε τη θέση του Frank ως εξής: η κατάκτηση της Λατινικής Αμερικής όχι μόνο ενσωμάτωσε την περιοχή αυτή στην επέκταση και ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορικού και αργότερα βιομηχανικού καπιταλιστικού συστήματος, αλλά εισήγαγε τη δομή των αντιφάσεων, που αναφέρθηκαν, στην εγχώρια οικονομία και κοινωνία της. Από την εποχή εκείνη η Λατινική Αμερική χαρακτηρίζεται συνεχώς από την οικονομική κοινωνική και πολιτική δομή δορυφορικής υπανάπτυξης - ανάπτυξη της υπανάπτυξης. Πέρα απ' αυτό, η ιστορική ανάπτυξη του παγκόσμιου καπιταλισμού και οι καπιταλιστικές αντιφάσεις παρήγαγαν και παράγουν συνεχώς την υπανάπτυξη στις δορυφορικές

χώρες, ενώ ενίσχυαν και ενισχύουν ταυτόχρονα την ανάπτυξη στις μητροπολιτικές χώρες. Μητροπολιτική ανάπτυξη και δορυφορική υπανάπτυξη είναι δύο όψεις μιας ιστορικής διαδικασίας, της διαδικασίας ανάπτυξης του παγκόσμιου καπιταλισμού. Η μητροπολιτική ανάπτυξη και η δορυφορική υπανάπτυξη δεν είναι επομένως ανεξάρτητες μεταξύ τους, αλλά συνδέονται αμοιβαία μέσω της παγκόσμιας καπιταλιστικής διαδικασίας.

2.4. Η θεωρία της «εξαρτημένης ανάπτυξης» F.H.

Cardoso

Η δεύτερη θεωρητική κατεύθυνση στα πλαίσια της ανάλυσης της εξάρτησης συνδέεται με τον βραζιλιάνο κοινωνιολόγο F.H. Cardoso. Όπως ο A.G. Frank και άλλοι θεωρητικοί της εξάρτησης, έτσι και ο Cardoso επιμένει πως ανάπτυξη και υπανάπτυξη δεν είναι διαφορετικά στάδια ενός

συστήματος, αλλά είναι μάλλον δύο αλληλοεπηρεασμένες λειτουργίες μέσα στο διεθνές σύστημα κατανομής και παραγωγής⁽¹⁰⁾.

Ο Cardoso τονίζει επίσης ότι η εξάρτηση δεν είναι μια εξωτερική μεταβλητή, αλλά μέρος ενός συστήματος κοινωνικών σχέσεων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Από μεθοδολογική άποψη θεωρεί την οικονομική διαδικασία σαν κοινωνική διαδικασία και για το λόγο αυτό δίνει έμφαση στο γεγονός ότι οι κοινωνικές και πολιτικές απόψεις της αναπτυξιακής διαδικασίας πρέπει να συνδεθούν με τις οικονομικές απόψεις. Γιατί η οικονομική διαδικασία είναι επίσης μια κοινωνική διαδικασία στην οποία οικονομικές ομάδες προσπαθούν να εγκαταστήσουν ένα σύστημα κοινωνικών σχέσεων, που θα τους επιτρέψει να επιβάλλουν στην κοινωνία μια οικονομική μορφή, η οποία θα συμβιβάζεται με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις τους. Σε μια εξαρτημένη οικονομία, οι κυρίαρχες οικονομικές ομάδες είναι εκείνες που συσπειρώνονται γύρω από τις ανταλλαγές με τη μητρόπολη και οι ομάδες αυτές, εξυπηρετούν τα

συμφέροντα τους διατηρώντας αυτές τις ανταλλαγές. Η δυναμική της Λατινοαμερικής κοινωνίας εξαρτάται επομένως στην παγκόσμια οικονομία και από το πως αυτές οι μεταβολές παράγουν μεταβολές στη Λατινοαμερική οικονομία, οι οποίες με τη σειρά τους προκαλούν πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες για αλλαγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

3.1. Ινδία

Η μεγαλύτερη υπανάπτυκτη χώρα του καπιταλιστικού κόσμου προσφέρει πολλά παραδείγματα των επιπτώσεων του εμπορίου και της αποικιοκρατίας στις οικονομικές της περιφέρειες.

Έχει υπολογιστεί ότι την εποχή που μεσολάβησε ανάμεσα στις μάχες του Plessey (1757) και του Waterloo (1815) η Αγγλία έβγαλε από την Ινδία θησαυρούς αξίας 500 - 1000

εκατομμυρίων λιρών. Ακόμα πιο σοβαρή, πιθανότητα υπήρξε η καταστροφή της εξαιρετικά αναπτυγμένης υφαντουργίας με την εισροή μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, αγγλικών υφαντουργικών προϊόντων μαζικής παραγωγής, όταν οι εισαγωγές υφασμάτων στη Βεγγάλη αυξήθηκαν επτά φορές μεταξύ 1813 - 1823. Η αγγλική κυβέρνηση επέβαλε το ελεύθερο εμπόριο στην Ινδία με σκοπό να διευκολύνει την είσοδο των αγγλικών υφαντουργικών προϊόντων, όπως αργότερα εγκατέλειψε το ελεύθερο εμπόριο για να μπορέσει να προστατέψει τη δική της υφαντουργία. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Ινδία έγινε εξαγωγέας προϊόντων συγκομιδής, ιδιαίτερα του λουλακιού και κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού εμφυλίου πολέμου, ακατέργαστου μπαμπακιού για την παγκόσμια αγορά. Η εισαγωγή της εμπορικής παραγωγής οδήγησε στην πόλωση της ινδικής κοινωνίας σε μία μάζα εργατών και μικροκαλλιεργητών από τη μια μεριά και μια μειονότητα τοκιστών και εκμισθωτών από την άλλη και συνοδεύτηκε επίσης από γενικούς λιμούς.

3.2. Λατινική Αμερική

Και η Λατινική Αμερική δεν κατάφερε τίποτα καλύτερα με την αποικιοκρατία. Την εποχή της Ισπανικής κατάκτησης τις πρώτες δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα, μερικές περιοχές της Λ.Α. είχαν ήδη πετύχει ένα σχετικά υψηλό επίπεδο ανάπτυξης, ιδιαίτερα ο πολιτισμός των Αιζέκων στο Μεξικό και η αυτοκρατορία των Ινκας που κάλυπτε το σημερινό Περού και τμήματα του Εκουαδόρ, της Βολιβίας και της Χιλής.

Στο Μεξικό, η κατάκτηση οδήγησε σε γενικό αποδεκατισμό των ιθαγενών και ο ινδιάνικος πληθυσμός μειώθηκε από 16 εκατομμύρια περίπου που ήταν την εποχή της κατάκτησης σε λίγο περισσότερο από ενάμισι εκατομμύριο έναν αιώνα αργότερα, αποτέλεσμα των πολέμων ενάντια στους Ισπανούς, της αναγκαστικής εργασίας στην οποία υποχρεώθηκε και των ασθενειών που έφεραν οι κατακτητές μαζί τους.

Οι κατακτητές ενδιαφέρονταν κυρίως για τα πολύτιμα μέταλλα, και η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώθηκε γύρω από δύο περιοχές μεταλλίων, το Ποτόσι της Βολιβίας και τα Σακατέκας και

Γκουαναχουάτο του Μέξικου. Γύρω από αυτές τις πόλεις αναπτύχθηκαν αγροτικές περιοχές που εφοδίαζαν τα ορυχεία με τρόφιμα, πρώτες ύλες και μουλάρια.

Η Ισπανία είχε κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της το εμπόριο των λατινοαμερικανικών αποικιών της και το οικονομικό σύστημα ήταν φτιαγμένο για να μεταφέρει πολύτιμα μέταλλα στη μητρόπολη. Κατά τη διάρκεια των περιόδων της μεγάλης ανάπτυξης αυτών των κέντρων έλαβαν χώρα θεαματικές εξελίξεις. Το 1573 το Ποτόσι είχε 120.000 κατοίκους, όσους ακριβώς και το Λονδίνο και περισσότερους απ' τη Μαδρίτη, τη Ρώμη ή το Παρίσι. Όταν κατά τα μέσα του 17^{ου} αιώνα σταμάτησε η εξάρτηση της οικονομικής δραστηριότητας, σημειώθηκε μια εξίσου θεαματική παρακμή των περιοχών των μεταλλείων, ενώ η αγροτική τους περιφέρεια εκφυλίστηκε σε μικρές απομονωμένες κοινότητες που μόλις κατόρθωναν να επιβιώσουν.

Αφότου οι θησαυροί του Ποτόσι μεταφέρθηκαν στην Ευρώπη, δεν δημιουργήθηκε καμία εναλλακτική οικονομική δραστηριότητα που να προσφέρει

απασχόληση και εισόδημα μετά την εξάντληση του ορυκτού πλούτου.

Η βόρειο - ανατολική Βραζιλία είναι μία από τις πιο υπανάπτυκτες περιοχές της Λατινικής Αμερικής, αλλά η σημερινή της κατάσταση είναι αποτέλεσμα της στενής της σχέσης με την παγκόσμια οικονομία κι όχι της διατήρησης μιας παραδοσιακής κοινωνίας. Η έκταση αυτή εξελίχτηκε σε μια από τις κυριότερες περιοχές ζαχαροπαραγωγής του 16^{ου} αιώνα, εξαιτίας μιας γενικής αύξησης των τιμών της ζάχαρης. Οι Πορτογάλοι αποικιοκράτες εισάγανε μια οικονομία μονοκαλλιέργειας, βασισμένη στην εργασία των σκλάβων που είχαν φέρει από την Αφρική και η οποία την εποχή της ακμής της, στο τέλος του 16^{ου} αιώνα και κατά τη διάρκεια των πρώτων δεκαετιών του 17^{ου}, αποδείχθηκε τόσο προσοδοφόρα που η επανεπένδυση των κερδών θα μπορούσε να διπλασιάσει την παραγωγική ικανότητα κάθε δύο χρόνια. Σχεδόν ποτέ δεν έγινε κάτι τέτοιο όμως και το μεγαλύτερο μέρος του συσσωρευμένου πλούτου μεταφέρθηκε στην μητρόπολη. Η μόνη, δευτερεύουσας σημασίας, εξέλιξη που σημειώθηκε ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της οικονομίας της

ζάχαρης ήταν η κτηνοτροφία στις απέραντες εκτάσεις που ήταν διαθέσιμες. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 17^{ου} αιώνα η επέκταση της παραγωγής ζάχαρης των Δυτικών Ινδιών έσπασε το μονοπώλιο της Βραζιλίας και οδήγησε σε πτώση των τιμών και μείωση των εξαγωγών ζάχαρης από τη βόρειο - ανατολική χώρα. Ολόκληρη σχεδόν η περιοχή ξαναγύρισε στη στοιχειώδη παραγωγή εξαιτίας της παρακμής της οικονομίας της ζάχαρης και η κτηνοτροφία που είχε αναπτυχθεί για να ικανοποιήσει τη ζήτηση από τις φυτείες περιορίστηκε σε μερικά μεμονωμένα κτήματα.

ΜΕΡΟΣ 2^ο : ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΣΤΑΔΙΑ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΒΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

- 2.1. Η έλλειψη κεφαλαίου
- 2.2. Η πληθυσμιακή αύξηση
- 2.3. Η ανεπάρκεια φυσικών πόρων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο****Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (Στάδια)**

Όλες οι προσεγγίσεις της διαδικασίας της ανάπτυξης ξεκινούν από την άποψη ότι οι υπανάπτυκτες χώρες είναι παραδοσιακές, στάσιμες κοινωνίες. Δεν γίνεται επομένως καμιά απόπειρα ανάλυσης της ιστορίας της υπανάπτυξης, αφού η μόνη ιστορία που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι εκείνη των αναπτυγμένων χωρών και ιδιαίτερα του τρόπου με τον οποίο «απογειώθηκαν».

Όπως ήδη έχουμε πει και πιο πάνω η υπανάπτυξη είναι μια ειδική μορφή που προέρχεται από την επίδραση που είχε πάνω στις προκαπιταλιστικές μεθόδους παραγωγής ο καπιταλισμός που επιβλήθηκε απέξω. Οι υπανάπτυκτες χώρες βρίσκονται άρα σε πολύ διαφορετική θέση απ' εκείνη των αναπτυγμένων χωρών πριν τη βιομηχανική επανάσταση και είναι λάθος να βγάζουμε συμπεράσματα για τη μελλοντική τους ανάπτυξη από τις εμπειρίες που είχαν οι αναπτυγμένες χώρες στο παρελθόν.

Οι θεωρίες που βασίζονται στην ιστορική εμπειρία των αναπτυγμένων χωρών παραμένουν ανοικτές σε κάθε αμφισβήτηση, αφού προϋποθέτει πως όλες οι χώρες ακολούθησαν το ίδιο πρότυπο ανάπτυξης. Πολλοί ιστορικοί της οικονομίας, έδειξαν ότι η σχετική οικονομική καθυστέρηση άλλαξε ποιοτικά τη φύση της βιομηχανικής ανάπτυξης ακόμα και στην περίπτωση της ευρωπαϊκής εκβιομηχάνισης κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα. Όσο αργότερα εκβιομηχανιζόταν μια χώρα τόσο μεγαλύτερη ήταν η κλίμακα των βιομηχανικών εγκαταστάσεων και των επιχειρήσεων (αποτέλεσμα της τεχνολογικής ανάπτυξης) και η

δυνατότητα συμμετοχής σε μονοπωλιακές συμφωνίες. Επιπλέον, η ανάγκη της βιομηχανικής παραγωγής για όλο και μεγαλύτερα κεφάλαια δημιούργησε ένα πολύ σημαντικό ρόλο για τις τράπεζες στη Γαλλία και τη Γερμανία απ' ό,τι στην περίπτωση της Αγγλίας, ενώ στη Ρωσία όπου η εκβιομηχάνιση άρχισε ακόμα πιο αργά, οδήγησε σε επέκταση το ρόλου του κράτους.

Αν, λοιπόν, τα πρότυπα της ανάπτυξης των ευρωπαϊκών χωρών διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, δεν μπορεί να θεωρείται πιθανό πως οι υπανάπτυκτες χώρες με τις εντελώς διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες τους θ' ακολουθήσουν το παράδειγμά τους.

Υπάρχουν δύο πολύ σημαντικές διαφορές που πρέπει να τονιστούν.

Πρώτον, έχουμε την εσωτερική διάρθρωση των υπανάπτυκτων περιοχών που αντιπροσωπεύει έναν συνδυασμό καπιταλιστικών και προκαπιταλιστικών σχέσεων.

Δεύτερον, η φύση της παγκόσμιας οικονομίας, στην οποία έχουν ενσωματωθεί οι περιοχές αυτές, έχει αλλάξει.

Οι διαφορές αυτές εκδηλώνονται με διάφορους τρόπους. Στις χώρες που είναι τώρα αναπτυγμένες το κατά κεφαλή εισόδημα ήταν δύο ή τρεις φορές ψηλότερο από εκείνο των υπανάπτυκτων χωρών σήμερα. Επίσης το επίπεδο της γεωργικής παραγωγικότητας στις υπανάπτυκτες χώρες είναι πολύ χαμηλότερο, άρα και μεγαλύτερη η ανισότητα ανάμεσα στο γεωργικό και το μη γεωργικό εισόδημα. Τέλος είναι πολύ γρηγορότερος ο ρυθμός πληθυσμίας αύξησης που παρατηρείται στις υπανάπτυκτες χώρες σήμερα⁽¹²⁾.

Η συνύπαρξη αναπτυγμένων και υπανάπτυκτων χωρών μέσα στην παγκόσμια οικονομία συντελεί στη διατήρηση των χαρακτηριστικών της υπανάπτυξης και επιδεινώνει τις δυσκολίες της ανάπτυξης με πολλούς τρόπους. Η ταχύρυθμη πληθυσμιακή αύξηση είναι αποτέλεσμα της μείωσης της θνησιμότητας με την εισαγωγή της δυτικής ιατρικής τεχνολογίας ενώ η γεννητικότητα παραμένει ψηλή. Η μεταναστευτική πολιτική στις αναπτυγμένες χώρες που επιτρέπει την είσοδο ειδικευμένων εργατών, όχι όμως κι ανειδίκευτων, στερεί τις υπανάπτυκτες χώρες από πολλούς απ' τους ανθρώπους τους οποίους ακριβώς έχουν

ανάγκη, ενώ ταυτόχρονα επιδεινώνει την εισοδηματική τους ανισότητα, αφού οι ειδικευμένοι απαιτούν ψηλότερα εισοδήματα για να μην μεταναστεύσουν.

Οι υπανάπτυκτες χώρες σήμερα δεν είναι σε θέση να επεκταθούν στο εξωτερικό, δεν έχουν δηλαδή την δυνατότητα που έχουν οι αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες να εκμεταλλευτούν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές των περιοχών που αποίκησαν και να κατακτήσουν νέες αγορές για τα προϊόντα τους, μέσω της καταστροφής της προκαπιταλιστικής παραγωγής.

Το συμπέρασμα είναι πως η επέκταση του καπιταλισμού, εκτός από τον άμεσο αντίκτυπο που είχε παλιότερα στις οικονομίες της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής, τροποποιώντας την εσωτερική τους διάρθρωση, κατάφερε ν' αλλάξει και τις εσωτερικές συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο****ΒΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ****2.1. Η έλλειψη κεφαλαίου**

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ανεπάρκεια κεφαλαίου θεωρείται πολύ συχνά σαν ένα από τα κυριότερα προβλήματα της υπανάπτυξης. Σύμφωνα με το υπόδειγμα του φαύλου κύκλου, η έλλειψη αυτή αποδίδεται στο χαμηλό επίπεδο του κατά κεφαλή εισοδήματος, πράγμα που σημαίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος εξαντλείται

στην τρέχουσα κατανάλωση, αφήνοντας ελάχιστο ποσό για αποταμίευση. Η επιχειρηματολογία αυτή θίγει όμως τη δυνατότητα να εξεταστεί λίγο βαθύτερα το ζήτημα.

Πρώτον, μιλώντας κανείς για το χαμηλό μέσο κατά κεφαλή εισόδημα παραβλέπει το γεγονός ότι ο μέσος όρος κρύβει μια τεράστια ποικιλία εισοδηματικών επιπέδων. Στην πραγματικότητα η υπανάπτυξη χαρακτηρίζεται από την ακραία εισοδηματική ανισότητα. Άρα, το να υποστηρίζει κανείς ότι η αποταμίευση είναι χαμηλή επειδή το βιοτικό επίπεδο είναι μόλις αρκετό για τη συντήρηση του πληθυσμού, αποτελεί λάθος. Στις χώρες αυτές υπάρχει μια μειοψηφία πάμπλουτων ανθρώπων που όμως δεν αποταμιεύει αρκετά, γιατί προτιμάει να ξοδεύει το εισόδημα της σε καταναλωτικά είδη πολυτελείας.

Δεύτερον, το υπόδειγμα προϋποθέτει μια κλειστή οικονομία. Στον παγκόσμιο κόσμο ένα μέρος του ποσού που θα μπορούσε να αποταμιευθεί είναι πιθανό να μεταφέρεται στο εξωτερικό είτε από τις ξένες επιχειρήσεις με την μορφή κερδών,

τόκων κ.λ.π. ή από τους ίδιους τους κατοίκους που προτιμούν να συσσωρεύουν τον πλούτο τους σε άλλες χώρες. Έτσι το χαμηλό επίπεδο επενδύσεων στις υπανάπτυκτες χώρες είναι δυνατόν να καθρεφτίζει την εκροή κεφαλαίων από τις επιχειρήσεις που αποφασίζουν να μην επαναεπενδύσουν τα κέρδη τους στον τόπο τους, κι όχι τόσο από το χαμηλό ποσοστό της αποταμίευσης.

Ενδεικτική είναι μια έρευνα του ΟΗΕ όπου έχει υπολογίσει ότι για ορισμένες υπανάπτυκτες χώρες η εκροή εισοδήματος από προηγούμενες άμεσες ξένες επενδύσεις ξεπέρασε τα 5.000 εκατομμύρια δολάρια το 1970 και ότι οι νέες επενδύσεις αντιστάθμισαν λιγότερο από το ένα τρίτο της εκροής αυτής.

2.2. Η πληθυσμιακή αύξηση

Η πληθυσμιακή αύξηση αποτελεί ένα ακόμη βασικό στοιχείο πολλών από τις θεωρίες που

επιδιώκουν να εξηγήσουν τη διαιώνιση της υπανάπτυξης.

Ο γρήγορος ρυθμός της πληθυσμιακής αύξησης τείνει να απορροφάει την περιορισμένη αύξηση της παραγωγής που μπορεί να πραγματοποιηθεί. Επιπλέον, η φθίνουσα απόδοση στη γεωργία συντελεί στον υποβιβασμό των εισοδηματικών επιπέδων.

Στην παραπάνω τοποθέτηση όμως πρέπει να γίνουν μερικές παρατηρήσεις. Τα προβλήματα της ανεργίας και της υποαπασχόλησης που με την παραπάνω άποψη δείχνουν να είναι αποτέλεσμα του υπερπληθυσμού στις υπανάπτυκτες χώρες, αποτελούν στην πραγματικότητα προβλήματα κυρίως της καπιταλιστικής υπανάπτυξης⁽¹³⁾. Οι πιο πετυχημένες σοσιαλιστικές επαναστάσεις όπως αυτές της Κίνας και της Κούβας έδωσαν τη δυνατότητα στις χώρες αυτές να ξεπεράσουν αυτού του είδους τα προβλήματα και τις μετέτρεψαν σε οικονομίες με ανεπάρκεια εργατικών χεριών. Παρόλα αυτά είναι αλήθεια ότι, εξαιτίας των επιπτώσεων που έχει πάνω στη διάρθρωση της ηλικίας του πληθυσμού, η γρήγορη πληθυσμιακή αύξηση δημιουργεί προβλήματα για όλες τις

κοινωνίες. Μια μείωση της βρεφικής θνησιμότητας, λόγω χάρη, χωρίς ανάλογη μείωση της γεννητικότητας οδηγεί σε αύξηση του αριθμού των παιδιών που είναι πολύ μικρά για να δουλέψουν, σε σχέση με τον εργαζόμενο πληθυσμό. Παρόλα αυτά και μολονότι η γρήγορη πληθυσμιακή αύξηση μπορεί να παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα για την ανάπτυξη, δεν αποτελεί πρωταρχική αιτία της υπανάπτυξης. Στην Ινδία λόγω χάρη, η πληθυσμιακή έκρηξη άρχισε με τη δεκαετία του '20 αλλά οικονομικά η χώρα είχε μείνει στάσιμη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

2.3. Η ανεπάρκεια Φυσικών Πόρων

Πολλοί είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι το χαρακτηριστικό των φτωχών χωρών είναι ότι δεν έχουν ευνοηθεί από τη φύση, και το έδαφος και ο ορυκτός πλούτος που κατέχουν πρέπει να καλύψει τις ανάγκες πληθυσμών με πολύ μεγάλη πυκνότητα. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Η

αφθονία φυσικών πόρων δεν αποτελεί ούτε αναγκαία ούτε επαρκή προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη. Πολλές από τις υπανάπτυκτες χώρες είναι πλούσια προικισμένες με ορυκτά όπως το πετρέλαιό, ο χαλκός κι ο βωξίτης. Σιδηρομεταλλεύματα βρίσκονται με τη μία ή την άλλη μορφή στις περισσότερες τροπικές περιοχές και η Βραζιλία, Η Βενεζουέλα και η Ινδία διαθέτουν μεγάλα αποθέματα.

Το 38% της παραγωγής χαλκού του καπιταλιστικού κόσμου προέρχεται από τέσσερις υπανάπτυκτες χώρες, τη Χιλή, το Περού, τη Ζάμπια και το Ζαΐρ, ενώ η Παπούα Νέα Γουϊνέα, οι Φιλιππίνες, το Μεξικό και η Αλγεβρα είναι επίσης χώρες σημαντικών εξαγωγών χαλκού. Ο βωξίτης παράγεται σε μεγάλες ποσότητες, στο Σουρινάμ, στη Γουϊνέα, τη Γουιάνα και τη Σιέρα Λεόνε, και ο κασσίτερος, στη Μαλαισία, στην Ινδονησία, τη Βολιβία και τη Νιγηρία. Όσο αναφορά την ενέργεια μεγάλο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου προέρχεται από υπανάπτυκτες χώρες (εκτός αν τα μέλη του ΟΠΕΚ θεωρηθούν εξ ορισμού ανεπτυγμένες χώρες), ενώ το δυναμικό τους σε υδροηλεκτρική ενέργεια είναι αρκετά μεγάλο.

Έχει υπολογιστεί ότι μόνο η τροπική Αφρική συγκεντρώνει το 40% του παγκόσμιου υδροηλεκτρικού δυναμικού⁽¹⁴⁾.

Το γεγονός ότι πολλές υπανάπτυκτες χώρες έχουν προικιστεί πλουσιοπάροχα με φυσικούς πόρους φανερώνει ότι μόνο η κατοχή αυτών των πόρων δεν αρκεί για την οικονομική ανάπτυξη.

Ένα κλασσικό παράδειγμα αποτελεί το Λεκανοπέδιο του Κονγκό που έχει ευνοηθεί με κοιτάσματα χαλκού, διαμαντιών, χρυσού και κασσίτερου και μεγάλο δυναμικό υδροηλεκτρισμού.

Από την άλλη πλευρά μια χώρα σαν την Ιαπωνία με εξαιρετικά περιορισμένους φυσικούς πόρους, κατόρθωσε να αναπτυχθεί βασιζόμενη στις εξωτερικές επενδύσεις στις τεχνολογικές συμβάσεις και το εμπόριο για να μπορέσει να αποκτήσει τις πρώτες ύλες που χρειάζεται⁽¹⁵⁾.

Το πρόβλημα των φυσικών πόρων για τις υπανάπτυκτες οικονομίες δεν είναι η ανυπαρξία τους. Πολύ συχνά τα αποθέματα υπάρχουν, με μόνη τη διαφορά ότι τα εκμεταλλεύονται ξένες επιχειρήσεις και ότι το μεγαλύτερο μερίδιο από τα κέρδη αυτής της εκμετάλλευσης το καρπώνονται οι αναπτυγμένες χώρες. Εφόσον οι πόροι αυτοί

είναι αναντικατάστατοι και εφόσον καταναλώνονται με σκοπό να προωθήσουν τη συσσώρευση του κεφαλαίου στις ανεπτυγμένες χώρες, όταν κάποτε εξαντληθούν, οι υπανάπτυκτες χώρες θα βρεθούν χωρίς καμιά μόνιμη ωφέλεια από τις πλουτοπαραγωγικές τους πηγές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο****Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

Η έννοια της ανάπτυξης μας αρχικής κατάστασης της κοινωνίας από την οποία πέρασαν κάποτε οι αναπτυγμένες χώρες παίζει έναν σπουδαίο ιδεολογικό ρόλο. Όπως ολόκληρη η νεοκλασική θεωρία δίνει περισσότερη έμφαση στην αρμονία των οικονομικών σχέσεων παρά στην αντίθεσή τους. Απαλλάσσει τις αναπτυγμένες χώρες από κάθε ευθύνη για τη δημιουργία συνθηκών υπανάπτυξης στον υπόλοιπο κόσμο και αφήνει να εννοηθεί ότι δεν υπάρχει καμιά αντίθεση ανάμεσα στην ανάπτυξη της Αφρικής, της Ασίας και της

Λατινικής Αμερικής και στα συμφέροντα των προοδευμένων καπιταλιστικών χωρών. Προσφέρει τη βάση της ανάπτυξης νέο - αποικιακών σχέσεων μέσω της ξένης βοήθειας και των προγραμμάτων προνομιακής εμπορικής μεταχείρισης. Την εναλλακτική άποψη που παρουσιάζει την ανάπτυξη και την υπανάπτυξη ως τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, είναι φανερό ότι οι αναπτυγμένες χώρες δεν την αποδέχονται.

Ένας ακόμα ιδεολογικός σκοπός της άποψης αυτής είναι εκείνος που φαίνεται καθαρά από τις θέσεις του Rostow. Από την υπόθεση ότι οι χώρες που είναι σήμερα αναπτυγμένες υπήρξαν κάποτε υπανάπτυκτες, συνάγεται ότι οι υπανάπτυκτες χώρες δεν έχουν παρά ν' ακολουθήσουν κι αυτές τον ίδιο δρόμο, δηλαδή τον καπιταλιστικό δρόμο, προς την ανάπτυξη. Τα διάφορα εμπόδια στην ανάπτυξη, όπως είναι η αύξηση του πληθυσμού και η ανεπάρκεια κεφαλαίων και φυσικών πόρων μπορούν να ξεπεράσουν με προγράμματα περιορισμού των γεννήσεων (που θα εφαρμοστού με την τεχνική βοήθεια της Δύσης), με εισροές κεφαλαίων (μέσω της ξένης βοήθειας και των επενδύσεων) και με το εμπόριο. έχει

άρα πρωταρχική σημασία για τις υπανάπτυκτες χώρες η διατήρηση στενών δεσμών με τις αναπτυγμένες, αν βέβαια θέλουν να ελπίζουν στην μελλοντική τους ανάπτυξη.

Δεν προξενεί καμιά ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι το ενδιαφέρον για τα οικονομικά προβλήματα των υπανάπτυκτων χωρών εκδηλώθηκε μεταπολεμικά. Πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μόνο οι ανθρωπολόγοι ενδιαφέρονταν για αυτές τις χώρες, αλλά οι τρεις τελευταίες δεκαετίες γνώρισαν μια τεράστια έξαρση της μελέτης των οικονομιών τους. Ο σημαντικότερος παράγοντας της εντυπωσιακής αυτής άνθησης υπήρξε αναμφισβήτητα η αποαποικιοποίηση πολλών χωρών στην Αφρική και την Ασία την περίοδο εκείνη. Ο πολλαπλασιασμός των πρόσφατα ανεξάρτητων κρατών που ήταν λίγο ή πολύ αποφασισμένα να συντρίψουν τα παλιά αποικιακά πρότυπα, δημιούργησε ζήτηση για οικονομολόγους της ανάπτυξης που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην κατάρτιση αναπτυξιακών προγραμμάτων κ.λ.π. Η ωμή αποικιοκρατία δεν ευνοούσε την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τα προβλήματα της οικονομικής καθυστέρησης και της στασιμότητας. Μολαταύτα,

οι νεοαποικιακές μέθοδοι δημιούργησαν μεγάλη ζήτηση για οικονομικές μελέτες⁽¹⁶⁾.

Έναν, δευτερεύουσας σημασίας, ρόλο στην άνθηση των οικονομικών της ανάπτυξης έπαιξε η αυξανόμενη διεθνείς ένταση της μεταπολεμικής περιόδου καθώς και η ύπαρξη μιας ομάδας σοσιαλιστικών χωρών που πρόσφερε ένα χειροπιαστό παράδειγμα εναλλακτικού τρόπου ανάπτυξης. Η μεγαλύτερη πολιτική δύναμη των υπανάπτυκτων χωρών μέσα σ' αυτό το διεθνές πλαίσιο, ανάγκασε τον κόσμο να δώσει περισσότερη προσοχή στα προβλήματά τους, ενώ ταυτόχρονα η αύξηση της εξωτερικής βοήθειας δημιούργησε μεγαλύτερη ανάγκη για οικονομολόγους της ανάπτυξης στις χώρες - αποδέκτες, στις αναπτυγμένες χώρες, καθώς επίσης και στους διεθνείς οργανισμούς.

Το βασικό πολιτικό κίνητρο της άνθησης των οικονομικών της ανάπτυξης δεν είναι με κανένα τρόπο μοναδικό. Τονίζει το γεγονός ότι ο δρόμος που ακολουθεί η εξέλιξη της θεωρίας καθορίζεται από συγκεκριμένα προβλήματα και συμφέροντα. Το μόνο αξιοσημείωτο από τα οικονομικά της ανάπτυξης είναι η εντυπωσιακά μεγάλη κλίμακα στην οποία εκδηλώθηκε η

μεταστροφή του πνευματικού ενδιαφέροντος και το φανερό γεγονός ότι τα προβλήματα στα οποία συγκεντρώνεται τώρα η προσοχή υπήρχαν πολύ πριν τους δώσουν σημασία οι οικονομολόγοι.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην ανάλυση που προηγήθηκε τα σημεία που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και στα οποία θα έπρεπε να σταθεί κανείς λίγο περισσότερο είναι τα εξής:

Η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ αυτών των χωρών που ονομάζονται «αναπτυγμένες» και εκείνων που χαρακτηρίζονται «υπανάπτυκτες» είναι απλά και μόνο διαφορά βαθμού, πρόκειται δηλαδή για δύο διαφορετικά σημεία πάνω στο ίδιο μονοπάτι και όχι για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Επίσης ένα εξίσου σημαντικό στοιχείο είναι ότι στις αναπτυγμένες χώρες ο καπιταλισμός προέκυψε από το φεουδαλισμό και έχει γίνει πια αποκλειστική μέθοδος παραγωγής ενώ στις υπανάπτυκτες χώρες, οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής έχουν ενταχθεί απ' έξω και συνυπάρχουν με τις προ - καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Τέλος, εντοπίστηκαν κάποια προβλήματα που αποτελούν για τους σύγχρονους μελετητές του φαινομένου εμπόδια στην προσπάθεια ανάπτυξης των υπανάπτυκτων περιοχών.

Τα προβλήματα αυτά εντοπίζονται κυρίως στην έλλειψη κεφαλαίων, φυσικών πόρων κ.α. Όπως όμως έγινε ξεκάθαρο στην ανάλυση που προηγήθηκε, το πρόβλημα για τις υπανάπτυκτες οικονομίες δεν είναι η ύπαρξη αυτών των προβλημάτων (η ανυπαρξία δηλαδή των παραπάνω), αλλά το γεγονός ότι η εκμετάλλευση των πόρων, κεφαλαίων κ.λ.π. γίνεται συνήθως από ξένες επιχειρήσεις με αποτέλεσμα ένα πολύ μεγάλο μέρος των κερδών, από αυτή την εκμετάλλευση, να το καρπώνονται οι αναπτυγμένες χώρες.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- (1) Βασιλείου Θανάσης και Σταματάκης Νικηφόρος:
«Οικονομική ανάπτυξη», σελ. 115
- (2) Ήτον Τζών: «Πολιτική Οικονομία» σελ. 20
- (3) Μπράουν Λέστερ: «Η κατάσταση του πλανήτη»
σελ. 90
- (4) Αργύρη Θανάση: «Θεωρίες υπανάπτυξης» σελ.
13
- (5) Ο Walt Whitman Rostow (1916 -...) είναι
αμερικανός ιστορικός της οικονομίας και
κοινωνιολόγος καθηγητής στο Harvard.
- (6) Αργύρη Θανάση: «Θεωρίες υπανάπτυξης» σελ.
27
- (7) Ο Paul Baran (1910 - 1964) ήταν Αμερικανός
μαρξιστής οικονομολόγος, που ενσωμάτωσε
κεϋνσιανά στοιχεία στη μαρξιστική οικονομική
σκέψη.
- (8) Baran Paul: « Η πολιτική οικονομία της
ανάπτυξης», σελ. 320

- (9) A.G. Frank: «Capitalism and Underdevelopment in Latin America» κεφ. I, II
- (10) F.H. Cardoso: «The consumption of dependency Theory in the U.S.», σελ. 7 - 24
- (11) F. Green - P. Nore: «Τα οικονομικά χωρίς προσωπείο» κεφ. 3
- (12) F. Green - P. Nore: «Τα οικονομικά χωρίς προσωπείο» κεφ. 4
- (13) Eduardo Galeano: «Πόλεμος κατά των φτωχών και των παιδιών», σελ. 10 - 12
- (14) Tom Tietenberg: «Οικονομική του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων», σελ. 52
- (15) Μπραϊάν Λέστερ : «Η κατάκτηση του πλανήτη», σελ. 230
- (16) F. Green - P. Nore: «Τα οικονομικά χωρίς προσωπείο» κεφ. 6

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

■ **Αργύρης Θανάσης:**

«Θεωρίες υπανάπτυξης», εκδ. Αφών Κυριακίδη,
Θεσ/νίκη, 1992

■ **Baran Paul:**

«Η πολιτική οικονομία της ανάπτυξης», εκδ.
Κάλβος, Αθήνα 1977

■ **Βασιλείου Θανάσης και Σταματάκης Νικηφόρος:**

«Οικονομική ανάπτυξη» λήμμα στο επίτομο
«Εννοιολογικό Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου»,
εκδ. Gutenberg, Αθήνα.

■ **Cardoso F.H.:**

«The Consumption of Dependency Theory in the
U.S.» άρθρο στο Latin American Research
Review, VOL XII 1977

■ **Chomsky Noam:**

«Η χειραγώγηση των μαζών», εκδ. Scripta,
Αθήνα, 1997

■ Frank A.G.:

«Capitalism and Underdevelopment in Latin America», Harmondsworth, Penguin, 1973.

■ Galeano Eduardo:

«Πόλεμος κατά των φτωχών και των παιδιών», άρθρο στο Maniere de Voir της Le Monde diplomatique, τεύχος 13, σελ. 10 - 12, Φεβρ. 1998.

■ Green F. - Nore P.:

«Τα οικονομικά χωρίς προσωπείο», εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1980

■ Ητον Τζων:

«Πολιτική Οικονομία», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1979

■ Μοδινός Μιχάλης:

«Το παιχνίδι της υπανάπτυξης», εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1995

■ Μοδινός Μιχάλης:

«Μύθοι της ανάπτυξης στους τροπικούς», εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1993

■ Μπράουν Λέστερ:

«Η κατάσταση του πλανήτη» εκδ. Διεθνές
Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Αθήνα,
1995

■ Ρηγίνος Θεοχάρης:

«Ιστορία της οικονομικής αναλύσεως» εκδ.
Παπαζήση, Αθήνα, 1980.

■ Tietenberg Tom:

«Οικονομική του Περιβάλλοντος και των φυσικών
πόρων» εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1998

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....2

ΜΕΡΟΣ 1^ο : ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.. 4

1.1. Η έννοια της υπανάπτυξης 4

1.2. Τα χαρακτηριστικά της υπανάπτυξης 7

1.2.1. Το κατά κεφαλή εισόδημα.....7

1.2.2. Δείκτες υπανάπτυξης 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΘΕΩΡΙΩΝ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 12

2.1. Η θεωρία σταδίων του Rostow 12

2.2. Θεωρίες του «φαύλου κύκλου» 14

2.3. Η θεωρία της «ανάπτυξης της υπανάπτυξης»

A.G. Frank 17

2.4. Η θεωρία της «εξαρτημένης ανάπτυξης», F.H.

Gardoso 23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο**ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 26**

3.1. Ινδία 26

3.2. Λατινική Αμερική 28

ΜΕΡΟΣ 2^ο : ΑΝΑΠΤΥΞΗ**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο****ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΣΤΑΔΙΑ) . . . . .33****ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο****ΒΑΣΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 38**

2.1. Η έλλειψη κεφαλαίου 38

2.2. Η πληθυσμιακή αύξηση 40

2.3. Η ανεπάρκεια φυσικών πόρων 42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο**Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ 46**

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 51

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ 53

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 55

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 58